

Partidul Comunist din România și „problema națională” în contextul Dictatului de la Viena

Drd. ALINA PAVELESCU

Istoria mișcării comuniste românești în anii interbelici și ai celui de-al doilea război mondial rămâne și astăzi, după șaiszeci de ani de la evenimente și după numeroase analize dedicate subiectului, un teren de investigație. Cauzele acestei situații rezidă în caracterul subiectiv și puternic politizat în care, în anii postbelici, a fost tratat acest subiect. Lipsa unei documentări adecvate, controlul politic asupra conținutului și formei de interpretare ale surselor, modificarea în timp a registrului de analiză sunt doar câteva din cauzele ce au influențat în sens negativ orice demers în domeniu.

Pentru comuniștii români, anii 1938-1940 au însemnat trecerea de la o prea puțin eficientă politică antifascistă, de front popular, la o orientare reluând mai vechi teme ale propagandei cominterniste și care îi situa într-o poziție mai mult decât delicată în raport cu cei pe care ar fi trebuit să îi influențeze și să îi convingă. Partidul Comunist din România acuză, în acești ani, aceeași inadecvare, în discurs și tactică politică, pe care o putem observa la toate celelalte partide comuniste și muncitorești europene, prinse între interesele sovietice (prezentate de către Comintern drept interese ale proletariatului internațional) și interesele naționale, a căror ignorare ori negare amenința să le lipsească de orice legitimitate în fața propriilor aderenți¹.

Documentele ce constituie obiectul demersului nostru reflectă, pe de o parte, distanța dintre realitatea istorică și discursul istoriografiei comuniste postbelice, iar, pe de altă parte, distanța dintre constrângerile doctrinare impuse și asumate de către conducerea centrală a PCdR în epocă și acțiunile politice ale liderilor de partid locali.

În ceea ce privește distanța dintre realitatea istorică și imaginea ei istoriografică, o vom menționa doar în trecere, dat fiind faptul că, în ultimul deceniu, numeroase analize au vizat tocmai această problematică². Reținem, ca principale explicații, o viziune de subordonare a istoriei imperativelor politice ale prezentului, lipsa unui real respect față de faptul istoric și o dublă nevoie de legitimare: a

¹ Ilustrativă pentru această dilemă este analiza făcută de François Furet asupra problemelor întâmpinate în activitatea politică de către comuniștii francezi în anii 1939-1941; vezi Fr. Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 342-350.

² Printre cele mai cunoscute analize de acest tip, putem cita: Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, București, Editura Humanitas, 1991; L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997; Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Editura Institutul European, 2000.

partidului comunist față de cei pe care îi conducea, dar și a liniei ideologice a comunismului național prin manipularea trecutului istoric³. Un bun exemplu de astfel de discurs îl găsim în introducerea la unul dintre cele mai importante corpusuri de documente apărute în perioada comunistă, referitoare la anii 1939 – 1945, din care cităm: „În împrejurările tragice din toamna anului 1940, Partidul Comunist Român s-a dovedit la înălțimea misiunii sale obiective de a fi exponentul politic al intereselor fundamentale ale statului și națiunii, militând și conducând cu fermitate și răspundere istorică lupta de eliberare a întregului popor. Este marele merit al Partidului Comunist Român – arată secretarul general al P.C.R. – că s-a aflat în aceste grele împrejurări în fruntea luptei pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, a integrității naționale, împotriva războiului...”⁴.

Această viziune, care acordă o valoare pozitivă activității PCdR în problema națională în anii 1939 – 1941, a devenit un punct important în discursul propagandistic oficial și, prin repetiție, o axiomă ce încă mai continuă să influențeze – mai ales datorită unei inconsistente documentare – părți ale discursului istoriografic actual.

În contrast cu această imagine stereotipă, documentele Partidului Comunist din România aflate în arhivele sovietice oferă o perspectivă diferită și mult mai nuanțată asupra poziției și acțiunii politice a PCdR în raport cu evoluțiile politico-militare ale anului 1940. Este vorba, în primul rând, de un număr de rapoarte întocmite de către conducerea centrală a PCdR, adresate conducerii Cominternului, ce au ca subiect activitatea comuniștilor români în perioada 1939 – 1940, divergențele de ordin tactic și organizatoric intervenite la nivelul relației centru-regiuni, cât și impactul cedărilor teritoriale din 1940 asupra politicii PCdR și asupra societății românești, în ansamblul său⁵. Acestora li se adaugă o sumă de documente de circulație internă, emise de către Comitetul Central al PCdR și adresate conducerilor de partid regionale⁶. Conform acestor documente, principala preocupare din activitatea PCdR în cursul anului 1940 a fost aceea a coordonării acțiunilor organelor de conducere centrale cu cele locale și a impunerii unui punct de vedere comun asupra evoluțiilor politice interne.

Situația organizatorică a PCdR în regiunea Transilvania se înscrie în contextul general de confuzie și dezorganizare, care marchează evoluția

³ Vezi Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994, în special p. 205 – 248.

⁴ Ilie Ceaușescu, *Cuvânt înainte* la volumul : *23 August 1944. Documente*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. XV.

⁵ D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Rusia*, rola 175, c. 59 – 69, 273 – 288 ; *Ibidem*, rola 201, c. 514 – 529.

⁶ *Ibidem*, c. 76 – 79, 172 – 173.

partidului în perioada de după 1938⁷. Această stare de lucruri era, pentru regiunea amintită, agravată de divergențele de ordin tactic intervenite între membrii conducerii locale și aparatul C.C. de la București, precum și de lipsa unei reale convergențe de interese în relațiile dintre comuniștii români și cei de origine etnică maghiară. Acest din urmă aspect nu transpare decât în mod indirect din conținutul documentelor de partid - care vorbesc, la modul general, despre „devieri ale naționalismului local”⁸ - dar are un impact decisiv asupra inițiativelor și acțiunilor politice ale comuniștilor din Transilvania.

Principalul punct de divergență între conducerea centrală a PCdR și aparatul local din Transilvania, în contextul evenimentelor din august 1940, îl constituie atitudinea față de „problema națională” și față de aplicarea liniei tactice a Cominternului în legătură cu această problemă. După abandonarea politicii de front popular, în cursul anului 1939, Internaționala comunistă impune, revenirea în forță la formula „autodeterminării până la despărțirea de stat a naționalităților asuprite”⁹. Datorită stării de dezorganizare din interiorul PCdR și a comunicării defectuoase între diferitele segmente ale acestei conduceri, schimbarea tactică recomandată de Comintern nu este adusă la cunoștința organizațiilor de partid locale decât cu întârziere și de o manieră incompletă¹⁰.

În contextul politic și social generat de evenimentele premergătoare Dictatului de la Viena, confuzia ideologică întreținută la nivelul conducerilor comuniste locale a făcut posibilă existența, în rândul liderilor comuniști din Transilvania, a mai multor curente de opinie, dintre care acela favorabil ideii de apărare a granițelor naționale și a integrității teritoriale a României s-a aflat, într-o primă etapă, într-o poziție dominantă. Această orientare a determinat, inițial, lozincă oficială promovată de către conducerea regională a PCdR din Transilvania: „apărând granițele, apărăm pământul”¹¹. Pe fondul unei intense activități a tuturor forțelor politice, în încercarea de a preveni desprinderea Transilvaniei de Nord de statul român, o parte a conducerii Regionalei PCdR din regiune a inițiat tratative cu conducerea locală a Partidului Național Țărănesc, cu intenția de a sprijini acțiunile politice ale țărăniștilor. Această orientare pare a fi fost sprijinită și de o parte din comuniștii maghiari din Transilvania, deoarece se aprecia că „revizionismul maghiar reprezintă un pericol mult mai mare pentru

⁷ Cf. declarațiilor conducerii centrale, cuprinse în rapoartele către Comintern; vezi D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 201, c. 514 - 516.

⁸ *Ibidem*, rola 175, c. 279 - 280.

⁹ Pentru detalii în legătură cu impunerea acestei orientări în politica internă a comuniștilor români, vezi Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1919 - 1943)*, București, Editura Silex, 1994, p.30.

¹⁰ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 201, c. 522 - 523.

¹¹ *Ibidem*, rola 175, c. 276.

masele maghiare din România decât rămânerea lor în cadrul statului român”¹². Această orientare, care mergea în direcția curentului de opinie majoritar și, în consecință, putea oferi o legitimitate acțiunilor politice întreprinse de comuniști, a permis participarea unor reprezentanți ai PCdR la întrunirile organizate de P.N.Ț., fără însă ca aceștia să încerce promovarea unei linii doctrinare proprii, așa cum li se recomanda de la centru. Ei au acționat doar ca aliați și susținători ai acțiunilor promovate de conducerea național-tărănistă locală.¹³

Un al doilea curent de opinie, care se dezvoltă ca urmare a încercărilor comuniștilor transilvăneni de a găsi o cale de mijloc între linia cominternistă, susținută și impusă de către conducerea centrală a partidului și efortul propriu de a-și menține un nivel acceptabil de credibilitate politică, avansează ideea „independenței Ardealului”, invocând trecutul istoric al acestei provincii și necesitatea de a media între interesele diferitelor naționalități¹⁴. S-a încercat chiar utilizarea acestei idei, care începe să se manifeste la nivelul conducerii locale a PCdR în preajma lunii iulie 1940, ca bază a unei platforme comune de colaborare politică între comuniști și național-tărăniști. Conducerea P.N.Ț. promova ea însăși, în încercarea de a găsi o formulă politică de păstrare a Transilvaniei între granițele României, ideea unei autonomii a Ardealului în cadrul statului român, dar numai după asigurarea integrității teritoriale a acestuia¹⁵. Desigur, incompatibilitatea dintre obiectivele reale ale celor două formațiuni politice s-a dovedit esențială, iar tratativele de colaborare au eșuat¹⁶.

Reacția Comitetului Central al PCdR la aceste abateri de la linia politică impusă de Comintern nu a întârziat să apară. Într-o scrisoare circulară adresată comitetelor de conducere locale, la 8 august 1940, se arăta: „Momentul actual este prea greu pentru a permite discuții doctrinare, care, după cum se vede, au avut și mai au loc pe la voi. Teoria noastră marxistă-leninistă nu este o dogmă, ci un ghid pentru acțiune, ea ne dă cheia pentru soluționarea tuturor problemelor; ea și numai ea, marea învățătură a lui Lenin și Stalin, ne învață cum, în mod concret, soluționăm și problema națională. La voi s-a venit cu diferite formule noi și confuze, tocmai acum, când problema punerii lozincii noastre *dreptul la autodeterminare până la despărțirea de stat* a devenit concretă”¹⁷. Documentul

¹² *Ibidem*, c. 276 - 277.

¹³ Raportul întocmit ulterior de C.C. al PCdR menționează cazul unui membru al conducerii regionale comuniste care și-a terminat discursul la una dintre aceste manifestări cu formula : « Vrem război, trăiască Iuliu Maniu ! » ; *Ibidem*, c. 280.

¹⁴ *Ibidem*, c. 282.

¹⁵ Pentru detalii asupra poziției P.N.Ț. față de evenimentele anului 1940, vezi Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Tărănesc*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 348 – 353.

¹⁶ D.A.N.I.C., *loc.cit.*, rola 175, c. 283 – 284.

¹⁷ *Ibidem*, c. 76.

critica tendința de a acorda prioritate „luptei naționale”, în detrimentul imperativelor „luptei de clasă”. Încercarea comuniștilor ardeleni de a participa la organizarea unor comitete ale naționalităților din Transilvania era considerată drept un prejudiciu major adus scopului principal al PCdR, „lupta împotriva imperialismului”: „Scopul final al luptei <este> victoria clasei muncitoare și a țărănimii condusă de clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, adică victoria asupra regimului capitalisto-moșieresc pentru socialism”¹⁸. Finalul scrisorii îi viza direct pe conducătorii mișcării comuniste din Ardeal, a căror încercare de a oferi o alternativă la linia oficială era interpretată ca o tendință separatistă și ca expresie a unei lupte pentru putere îndreptată împotriva conducerii centrale: „Vă prevenim din nou asupra pericolului ce prezintă vederile unor tovi din Ardeal, cari cred în posibilitatea eliberării popoarelor Ardealului, într-o <independență> a Ardealului fără luptă comună cu proletariatul și țărăimea română pentru doborârea dictaturii regale imperialiste. Lozinca noastră este DREPTUL LA AUTODETERMINARE PÂNĂ LA DESPĂRȚIREA DE STAT. Sunteți datori să combateți cu hotărâre manifestări cum ar fi: <curând Ardealul va deveni independent, vom deveni din secretariat teritorial comitet central>. Astfel de manifestări nu sunt permise nici măcar în glumă. Ele exprimă tendințe separatiste față de mișcarea revoluționară din România”¹⁹. Posibilitățile concrete de manifestare a autorității centrului asupra regiunilor erau însă minime, datorită deficiențelor organizatorice și a stării de indisciplină a membrilor de partid, ca urmare a măsurilor represive întreprinse de către autoritățile române și a dezorganizării produse în interiorul partidului de plecarea unui număr important dintre membrii săi în teritoriile cedate U.R.S.S.²⁰.

În aceste condiții, disputele dintre conducerea centrală a PCdR și cea a organizației regionale din Transilvania au continuat pe tot parcursul lunii august 1940, fără a se reuși realizarea unui consens cu privire la atitudinea politică a comuniștilor față de evenimentele aflate în desfășurare. Este de menționat, pentru corecta înțelegere a poziției PCdR față de Dictatul de la Viena, că atitudinea de condamnare a acestuia, devenită lozincă oficială a partidului după 31 august 1940, se regăsea, de fapt, pe aceeași linie de afirmare a „dreptului popoarelor la autodeterminare până la despărțirea de stat”. În scrisoarea C.C. al PCdR adresată conducerilor locale la 31 august 1940 se cerea demascarea „în presa noastră și în adunări populare a monstruoasei călcări de către imperialiștii români, maghiari, în frunte cu imperialiștii germani și italieni, a dreptului popoarelor Ardealului de a decide ele înșile de soarta lor până la despărțirea de stat...”²¹.

¹⁸ *Ibidem*, c. 77.

¹⁹ *Ibidem*, c. 79.

²⁰ *Ibidem*, c. 120.

²¹ *Ibidem*, c. 172.

Potrivit acestui document, sarcina principală a comuniștilor din România era aceea de a „populariza politica de pace a U.R.S.S., a contrapune acțiunea eliberatoare a U.R.S.S.²², celei de robire a statelor imperialiste”.

Principala concluzie care se desprinde din analiza acestor documente este de natură să infirme ideea că, între atitudinea PCdR față de cedarea către U.R.S.S. a Basarabiei și Bucovinei de Nord și poziția aceluiși partid în legătură cu împrejurările producerii Dictatului de la Viena, ar fi existat o deosebire de substanță. Din cele arătate mai sus se poate constata, la nivelul politicii promovate de către organele de conducere ale partidului, o continuitate a liniei tactice în „problema națională”, pe coordonatele fixate de Comintern. În ceea ce privește evoluția orientărilor ideologice și a raporturilor individuale în interiorul partidului, constatăm, de asemenea, o continuitate a posturilor și situațiilor în raport cu perioada interbelică²³, continuitate manifestată în menținerea confruntării între cele două curente principale: unul de obediență față de orientările trasate de către Moscova, altul promovând necesitatea adaptării liniei politice a partidului la realitățile și interesele societății românești. Această stare de lucruri a caracterizat, în linii generale, poziția PCdR pe parcursul întregii desfășurări a celui de-al doilea război mondial și, nu mai puțin, poate fi considerată ca având un impact decisiv asupra evoluției regimului politic din România, după preluarea puterii de către comuniști.

²² Această formulă se referea la ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către trupele sovietice; pentru detalii cu privire la discursul comuniștilor români față de ocuparea celor două provincii, vezi D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 181, c. 483 – 489.

²³ Vezi, cu privire la orientările ideologice manifestate în partid în perioada interbelică, un important document redactat în cadrul Comintern în 1928, sub titlul *Istoria lichidatorismului*, D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 172, c. 436 - 532.